

льні практики, які пронизані процесами міжособистісного спілкування, веде до модифікації мовних засобів. Проте позитивні чи негативні наслідки використання комп'ютерної техніки залежать від рівня загальної культури її користувачів, адже технічні засоби виконують допоміжну роль у процесах людської комунікації. Люди не повинні ставати лише додатками до техніки, якою б «розумною» вона не була, а тим більше не повинні перекладати на неї відповідальність за рівень особистої культури і її прояви в комунікативних процесах. Наявність у суспільстві комунікативної кризи вказує на необхідність переосмислення існуючої в ньому шкали цінностей, аби не дати дорогу комп'ютерному фетишизму й не втратити духовні орієнтири в майбутньому.

Список літератури

1. Попкова Н. В. Філософія техносфери. Изд. 2-е. / Н. В. Попкова. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 344 с.

2. Дери М. Скорость убегаия: киберкультура на рубеже веков / Марк Дери. – М.: АСТ МОСКВА, 2008. – 478 с.

3. Дротянко Л. Г. Трансформація комунікативної функції мови в добу інформатизації // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2(16). – К. НАУ, 2012. – С.5-9.

4. Бугайски М. Язык коммуникации / Мариан Бугайски. – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», Артеменко Э. Г., 2010. – 544 с.

5. Иваненко Е. А., Корецкая М. А., Савенкова Е. В. Созвездие Горгоны (эссе об эффектах медиа) / Е. А. Иваненко, М.А. Корецкая, Е. В. Савенкова. – СПб: Алетейя, 2012. – 328 с.

6. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2010. – 351 с.

7. Юдина Т. В. Универсальные и специфические характеристики Интернета как формы коммуникации // Язык средств массовой информации / Т. В. Юдина. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. – С.654-658.

8. Володина М. Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание // Язык средств массовой информации / М. Н. Володина. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. – С.6-24.

Л. Г. Дротянко

СОЦИАЛЬНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ В ИНФОРМАЦИОННУЮ ЭРУ

В статье осуществляется философский анализ основных социокультурных факторов, которые существенно влияют на изменения речевой культуры социума в условиях применения информационно-коммуникационных технологий в процессах общения.

Ключевые слова: речевая культура, Интернет, информационно-коммуникационные технологии, межличностное общение, информационная эра.

L. Drotynko

SOCIAL TRANSFORMATIONS OF SPEECH CULTURE IN THE INFORMATION ERA

The article deals with the philosophical analysis of the major sociocultural factors, which significantly influence on the changes of speech culture in society under the conditions of information and communication technologies application in communication processes.

Keywords: speech culture, the Internet, information and communication technologies, interpersonal communication, information era.

УДК2.21.30

Л.Г. Конотоп

РЕЛІГІЯ І АКТУАЛІЗАЦІЯ ДУХОВНОЇ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. В статті аналізуються соціально – політичні й ідеологічні зміни в суспільстві, які безпосередньо впливають на духовний потенціал людини. Релігія розглядається як значущий елемент соціуму, який активізує творчий потенціал людини, її прагнення до духовно-душевної самореалізації.

Ключові слова: релігія, духовність, соціум, духовний потенціал людини, суспільні трансформації.

Вступ

Сьогодні Україна та багатьох інших країн демонструє нагальну необхідність звертання наукової уваги до проблеми людини, її духовності. Останні події в українському соціумі виявляють непорозуміння між громадянами однієї країни, втрату громадянських почуттів, довіри та поваги однієї людини до іншої. Справа не в тому, що одна людина прагне до асоціації з Європейським Союзом, а інша – до Росії, до Митного Союзу. Питання полягає в тому, як **прагнути** до чогось, якими засобами досягати тієї чи іншої мети. Загальновідомий вислів: «мета виправдовує засоби» не тільки не завжди «працює» в позитивному плані, а навпаки, відіграє негативну роль у соціально-політичному просторі будь-якої країни. Взаємоповага, толерантність, почуття гідності – це тільки невеликий перелік характеристики дружніх стосунків між людьми, групами, державами. І це непорожні слова. Якщо людина, дійсно, поважає та любить себе саму, тоді вона, в такий же спосіб, по-

важає і любить іншу людину, її життя, її життєві настанови та вибір; інший народ, іншу культуру. Будь-яка проблема й буде вирішена на такій основі на засадах взаємопорозуміння, а весь процес спрямований на досягнення консенсусу.

Метою статті є аналіз значення релігійного комплексу в аспекті актуалізації духовного потенціалу людини.

Основна частина

Будь-яка соціальна система репрезентує різні способи взаємодії людей за допомогою спеціально створених засобів – артефактів. Способи взаємодії залежать від характеру тих артефактів, що використовуються. В залежності від домінування того або іншого способу взаємодії людей в соціальній системі, ми можемо виділити три наступні сфери – економічна, ідеологічна і політична. Безперечно, ці сфери можуть відігравати різноманітні ролі в соціокультурних трансформаціях, найбільш детально виявляючи себе

у перехідних періодах руху соціальної системи. Суспільна система в її русі від традиційного соціуму до індустріального і постіндустріального, на сьогоднішньому етапі все більш очевидно прагне до глобального суспільства. Соціокультурні трансформації – це процес переходу суспільства від однієї стадії розвитку до іншої. Такі глибинні процеси супроводжуються змінами розуміння граничної абстракції базової ідеології, а також формуванням нових цінностей та цілей економічної та соціально-політичної діяльності людини. Окрім того, такі зміни ідеологічного характеру і спрямованості формують та легітимізують зміни в економічних і політичних інституціях соціуму, а також визначають дійсний процес формування нових соціальних інституцій.

Поняття «перехід» буде мати більшу визначеність, якщо співвіднести його з поняттям «розвиток». Смісл перехідної доби полягає в тому, що в її формах в історії відбувається розвиток, тобто перехід від однієї фази, стадії до іншої, що демонструє як поступ, так і регрес. Якщо уявити, що перехід – це перехід однієї системи цінностей (як світських, так і релігійних) до іншої, то він може репрезентувати або різкий розрив між системами цінностей, або репрезентувати наслідування, коли розрив нейтралізується збереженням існуючих цінностей або їх повним, або частковим включенням до нової системи цінностей. Тобто, йдеться про те, що коли в процесі переходу розрив буває достатньо помітним, тоді він й нейтралізується.

Проблема полягає в тому, що якщо в процесі переходу відбувається повний розрив із існуючою системою цінностей, то цей розрив може бути нетворчим, що й обґрунтовують такі авторитетні вчені, як М.Бердяєв, Е.Берн, П.Сорокін та ін., коли вони аналізують революцію як таку. Якщо відбувається різкий розрив у цінностях, то тоді й сам розвиток не відбувається – заміна одних цінностей іншими, через певний час, може призвести до реабілітації попередньої системи цінності й так – до нескінченності.

Такий тип переходу, на нашу думку, є руйнівним (інверсійним – за сучасною термінологією), тому що і для культури, і для релігії, він виявляється таким, що тільки заперечує попередні цінності. Інший тип – це тип медіаційного переходу, який виступає як субто творчий і креативний. Усі суспільства розвиваються згідно з принципом інверсії – різкий скачок і зміна ціннісних систем і орієнтацій.

Слід зазначити, що інверсійна парадигма логіки розвитку історії успішно застосовується для осмислення процесів функціонування культури і релігії в сучасному суспільстві. Першими застосували такий підхід відомі російські дослідники Б.Успенський і Ю.Лотман [2]. Окрім того, методологія дослідження проблеми перехідної доби вимагає і виявлення відповідності між типом переходу і типом культури. Без цього переходу в галузі мистецтва, релігії – досліджувати неможливо, тому що винятковість переходу постає зрозумілою лише завдяки компаративному аналізу – необхідно порівняти сам перехід з типом культури, релігії, які можуть бути орієнтованими або на інверсію, або на медіацію.

Перший варіант – орієнтація на інверсію, це – революційні вибухи в їх хіліастичних або середньо-

вічних формах. Другий варіант – медіація, це – поступові реформи, що сприяють особистісному розвитку, поступовому розгортанню системи ліберальних цінностей. Саме це і аналізували Б.Успенський і Ю.Лотман, які в роботі «Роль дуальних моделей в динаміці російської культури (до кінця XVIII століття)» [2] репрезентували російську культуру в цілому як культуру дуальну або полярну. Таке твердження є справедливим. Але ми не можемо погодитися з наступним твердженням відомих учених – про те, що така логіка функціонування є характерною для середньовічного етапу російської культури. Йдеться про те, що коли Б.Успенський і Ю.Лотман розпочинають аналізувати петровську добу, то виявляється, що саме в добу історичних зрушень бінарна логіка є найбільш важливою і дієвою. Існує наступний принцип: чим більшерайнівними є зміни, тим активніше актуалізується архаїка, тобто, чим сильнішим є прагнення принципово змінити життя і жити по-новому, тим активнішою виявляється модель «повернення до минулого».

Межа XIX – XX ст. є підтвердженням «повернення до минулого». Середньовічна російська культура була не тільки дуальною, а підкреслено дуальною, вона, взагалі, виключала які-небудь проміжкові, нейтральні сфери. Саме в цьому і міститься її унікальність, неповторність і своєрідність, її неподібність до інших культур, у межах яких саме нейтральні сфери і є визначальними. Наявність нейтральних сфер є запорукою культуривід процесів руйнації. Російська ж культура, в межах якої нові процеси сприймалися не як продовження і розвиток, наприклад, нейтральних сфер, а як повне заперечення традиційного, що сприяє періодичному відродженню в історії апокаліптичних настроїв.

Слід також зауважити, що таке розуміння логіки функціонування російської культури пов'язано з тим, що зміна, розвиток взагалі, в межах цієї культури відбувається як радикальний розрив, відмежування від попереднього етапу історичного руху, його різко-негативної переоцінки. Засуджене минуле не повинно мати продовження, воно підлягає повному запереченню і, в такий спосіб, знищенню. Подібне ставлення до розвитку як тотальної переоцінки всіх цінностей маніфестує ідею «конечності», що асоціюється з російською культурою.

У відповідності з деякими уявленнями, існують культури, які орієнтовані на «завершення» і культури, що орієнтовані на «початок». На думку Ю.Лотмана, яку він обґрунтував у праці «Історичні закономірності та структура тексту» [1], можна виділити і культури, і тексти, які орієнтовані на «початок» і саме це й надає їм семіотичну значущість. Ті культури, які орієнтовані на «завершення», асоціюються з есхатологічними міфами.

Підхід, який обґрунтували Б.Успенський і Ю.Лотман [2], дозволяє зробити висновки, що російська культура репрезентує специфічний тип культури, в межах якої, стан переходу є не тільки одним із історичних періодів, що замінюють одне одного, а період винятковий, який, взагалі, визначає логіку російської історії. Виявляється, що розгортання історії тут відбувається в такий спосіб, що перехід є визначальним станом, по відношенню до якого

всі інші сприймаються як другорядні, в тому числі, й стабільні стани.

Отже, історія в Росії виявляється історією перманентного переходу. Перехід набуває в російській історії, в російській культурі метафізичного сенсу. Перехідна доба не визначається змінами в економіці, політиці або тими об'єктивними процесами, що відбуваються в державному будівництві. Йдеться про зміни на рівні ментальних процесів, а це дозволяє стверджувати, що перехідна доба відіграє в історії Росії, в російській культурі принципово значущу роль і російська культура не належить до культур «початку» або «завершеності», а є культурою «перехідного періоду», в межах якої і початок, і завершеність вписані до переходу. Відповідним чином і формується духовна спрямованість людини.

Важливим є те, що взаємодія соціальних сфер у процесі соціокультурних трансформацій не має характеру причинно-наслідкових відносин, в у яких визначальну роль відігравала би одна з них – або економічна, або ідеологічна. У такій взаємодії кожна сфера розвивається за своїми власними закономірностями, які на певному етапі руху суспільства можуть відігравати роль провідної ланки для того, щоб потім передати цю роль закономірностям іншої сфери. Ідеологічна сфера соціуму формує уявлення про граничну абстракцію, що розгортається у цілісну систему світогляду, який є домінуючим для саме цієї суспільної системи. Цей світогляд визначає вищі цінності та цілі людського життя. Такий «життєвий проект» трансформується в межах економічної підсистеми та відповідної до неї ідеологічної доктрини в цінності та цілі господарчої діяльності людини – економічний етос, а в межах політичної підсистеми і політичних вчень у цінності та цілі політичної діяльності, які системно висвітлюються в соціально-політичній ідеології.

Що стосується релігії, то вона відіграє визначальну роль в ідеологічній системі традиційного суспільства. Але, на нашу думку, ця роль змінюється в пост-традиційних соціальних системах, які ґрунтуються на іншому розумінні граничної абстракції. У суто формальному аспекті розвиток граничної абстракції відбувається в такий спосіб, що поступово знищується різке відділення її конкретно-чуттєвих моментів від абстрактно-загальних. У світських ідеологіях пост-традиційних суспільств гранична абстракція наповнюється новим змістом, трансцендентний Абсолют поступово починає розглядатися як дійсна людина, яка має не відчужені, абсолютні права та нескінченні можливості. Важливо підкреслити, що нове розуміння і усвідомлення граничної абстракції має свої негативи. Так, наприклад, відбувається певний відхід від цілісного розуміння природи людини, яка «закривається» її професійною самореалізацією або її соціальними ролями, що витісняють інші способи самовираження людини.

Самосвідомість людини західного постіндустріального суспільства, в певних випадках, негативно впливає на сучасні глобальні процеси, які оцінюються західним співтовариством з позиції власних інтересів та власної вигоди, а не інтересів усього людства. В Україні особливістю взаємозв'язку релігії й соціальних трансформацій є їх значна самостій-

ність у відношенні однієї до іншої, яка іноді набуває антагоністичного характеру. Найбільш яскраво така особливість здійснила себе в ХХ ст. Уявлення про граничну абстракцію традиційного суспільства – трансцендентний Абсолют, було замінено уявленням щодо матеріальної дійсності, що розвивається і яка висвітлює на вищій стадії свого розвитку справедливу соціальну організацію. Конкретизація цієї граничної абстракції в економічній і політичній площинах призводила до розуміння особистості тільки як засобу для створення справедливого суспільства. Соціальні трансформації сучасного українського суспільства, у напрямі більш гармонійного співвідношення соціальних підсистем, вимагають ідеологічного обґрунтування, яке спиралося би на нове розуміння граничної абстракції, яке включає до неї момент конкретності, суб'єктивності, але не розчиняло би в ній момент цілісності, що характерно для сучасної західної культури. Таке розуміння, на нашу думку, формується в сучасній релігійній свідомості, а також у світських ідеологічних концепціях.

В Україні, як й в інших країнах світу, релігія як система світогляду та способу життя зберігає свою роль в якості одного із регуляторів й ідеологічних, й соціальних відносин. Передрікання щодо «смерті релігії», що з'явилися у добу Просвітництва, здійснилися, у певній мірі, в країнах Заходу. Сучасні дослідники фіксують факти, що свідчать про все більшу орієнтацію на релігію з боку різних соціальних і культурних груп людей. Сучасний американський дослідник течії «Нью Ейдж» Т.Петерс наголошує: «У той час, коли церковні лідери з головою занурюються у світську політику, мільйони простих людей починають знову звертатися до релігії. Вони йдуть на пошуки духовного, вони прагнуть відшукати джерела та смисл їх існування, вони бажають знову набути почуття трансцендентного і божественного, вони прагнуть поновити єдність кожної людини з іншою людиною, з природою, з усією реальністю...» [3, с.13].

Сучасна соціокультурна ситуація на нашій планеті дозволяє говорити про те, що релігія у майбутньому буде залишатися скарбницею універсальних моральнісних приписів та настанов і звертання до них буде все більше і більше актуальним. Релігійна мораль, яка виступає як система норм, що обмежують матеріальні потреби людини і переорієнтовують людину на її власний духовний розвиток, й може бути використана в сучасній ситуації.

Необхідно також розкрити достатньо серйозні можливості релігії в аспекті забезпечення комфортного, гармонійного самовідчуття людини та самореалізації її духовної сутності. Саме релігія здатна позитивно впливати на формування більш оптимістичного світогляду, який стверджує можливість утворення глобального світового співтовариства у найближчій історичній перспективі. Окрім того, релігія зберігає своє значення в сучасній Україні й як засіб для пошуку кожною людиною стійких основ для свого існування, для реалізації власного «життєвого проекту». Все це є свідченням значущого потенціалу сучасних релігій щодо впливу на актуалізацію духовної сутності людини і, в такий спосіб, про збереження ними ролі джерел та супутників соціокультурних трансформацій. Не можна також заперечу-

вати той факт, що релігія в Україні використовується сучасними політичними силами для збереження власних ідеологій та ідеологічних спрямувань та більш ефективного впливу на масову свідомість. Деякі політичні рухи розглядають релігію як єдиний можливий засіб впливу на людину, засіб, що є не тільки ідейним ґрунтом, але й таким, що дозволяє зберігати цілісність соціально-політичних і етнічних спільнот.

Глобальна криза, яка відбувається на багатьох рівнях сучасних соціумів є серйозною провозвісницею принципового переформатування форм економічної, політичної, ідеологічної діяльності, які ще в недалекому минулому мали усталений характер. Новий зміст соціально-політичних процесів ми побачили в нашій державі на межі 2013 – 2014 рр. Цей зміст мав і таку аргументацію, що була позначена із арсеналів релігійного світогляду. Але водночас не були враховані дійсні можливості релігії, значення її впливів на соціально-політичні та ідеологічні процеси в Україні. Очевидно, що більш коректно буде говорити про домінанту саме політичного і економічного факторів.

Висновки

Релігія виступає суттєвим елементом ідеологічної підсистеми соціуму. І якщо у традиційному суспільстві релігія підкоряє собі всі ідеологічні інституції, то в суспільствах доби Модерну вона конкурує зі світськими ідеологіями. Однією із головних функцій релігії, й це є особливо важливим в аспекті актуалізації духовної сутності особистості, є створення та транслявання системи цілісного світогляду, який ґрунтується на уявленні про граничну абстракцію, що найбільш обсягово висвітлює основну якість дійсності, що описується, тобто йдеться про її цілісність й яка посідає центральне місце в системі описування світу і, в такий спосіб, набуває статусу вищої цінності.

Гносеологічним змістом уявлення про граничну абстракцію є фіксація цілісності явищ зовнішнього світу та свідомості людини. Будь-яка релігія розглядає Абсолют як єдину причину дійсності, як основу цілісності зовнішнього і внутрішнього світу людини. Висхідним положенням є те, що ідея Абсолюту в релігії є історично сформованою формою граничної абстракції, поруч із філософським поняттям «буття» і науковими уявленнями про єдність Універсуму, який розвивається. Функцією

граничної абстракції є фіксація основи тотожності та усталеності світу людського досвіду, який виражається в знаннях людини, які дозволяють цілеспрямовано та послідовно формувати дійсність, в якій і відбувається самореалізація людини – її прагнень, думок, мрій, духовності як такої.

Специфіка розуміння граничної абстракції в релігії характеризується таким поєднанням абстрактно-загальних і конкретно-чуттєвих якостей, що формує їх незбалансовану єдність, яка й не виступає як предмет самої релігійної свідомості. Абсолют у релігії виступає: по-перше, як не-чуттєва єдина причина існуючого і по-друге, як конкретно-чуттєве явище – людина, тварина, сила природи та ін. Важливим є, що при цьому зв'язок характеристик абсолютного буття не пояснюється, а сприймається як даність. У релігійній свідомості ця незбалансована єдність не постає предметом уваги, що формує систему світогляду, яка виявляється в уявленні про чудо.

Релігійне уявлення про граничну абстракцію є складовою частиною релігії як цілісного соціального явища, як релігійного комплексу. Елементами цього комплексу й є релігійна свідомість, яка центрується навколо уявлення про граничну абстракцію; релігійна дія, що спрямована на досягнення єдності конкретної особистості й трансцендентного буття, яке фіксується за допомогою граничної абстракції; релігійна організація як засіб для взаємодії людей – віруючих, які усвідомлюють власне ставлення до граничної абстракції. Взаємодія цих елементів релігійного комплексу змістовно визначається різноманітними рівнями висвітлення в релігійному світогляді предмету віри, який за своїми характеристиками виконує функції граничної абстракції, що забезпечує системне описування дійсності та виступає «гарантом» актуалізації духовних потенціалів людини.

Список літератури

1. Лотман, Ю. Исторические закономерности и структура текста / Ю. Лотман, Б. Успенский. – Избранные труды. – В 2-т. – 2-е изд. – Т. 1. Семиотика истории. Семиотика культуры. – М.: Мысль, 1994. – С. 330 – 361.
2. Лотман, Ю., Успенский, Б. Роль дуальных моделей в динамике русской культуры (до конца XVIII века) / Ю. Лотман, Б. Успенский. – Избранные труды. – В 2-т. – 2-е изд. – Т. 1. Семиотика истории. Семиотика культуры. – М.: Мысль, 1994. – С. 459 – 472.
3. Мерфи Н., Эллис Дж. О нравственной природе Вселенной. Богословие, космология и этика. – М.: Изд-во Библиейско-богосл. ин-та святого апостола Андрея, 2004. – 285 с.

Л.Г. Конотоп

РЕЛИГИЯ И АКТУАЛИЗАЦИЯ ДУХОВНОЙ СУТИ ЧЕЛОВЕКА

В статье анализируются социально – политические и идеологические изменения в обществе, которые непосредственно влияют на духовный потенциал человека. Религия рассматривается как значимый элемент социума, который активизирует творческий потенциал человека, его стремление к духовно-душевной самореализации.

Ключевые слова: религия, духовность, социум, духовный потенциал человека, общественные трансформации.

L. Konotop

RELIGION AND ACTUALIZATION OF SPIRITUAL ESSENCE

This paper analyzes the socio – political and ideological changes in society that directly affect the spiritual potential of man. Religion is seen as a significant element of society, which activates the creative potential of people, their desire for spiritual and emotional fulfillment.

Keywords: religion, spirituality, society, human's spiritual potential, social transformations.